

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология. Социальные коммуникации". Том 24 (63). 2011 г. №4. Часть 1. С.245-250.

УДК 007: 304: 070

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВАРТОСТЕЙ У ПУБЛІЦИСТИЦІ У. ЕКО

Носова Б. М.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут журналістики, м. Київ, Україна*

У статті йдеться про обстоювання письменником моральних принципів розвитку суспільства, формування консолідованої Європи, а також критику ним урядової популістської демагогії. Водночас акцентовано на тематичних особливостях публіцистики У. Еко, його вмінні відходити від політичних оцінок конфліктів і зосереджуватися на обґрунтуванні різноманітних причин проявів сили.

Ключові слова: *журналістикознавство, ЗМІ, інформація, комунікація, публіцистика, суспільство.*

Помітною стала увага дослідників до світоглядної публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ ст. У цьому контексті малодослідженою в українському журналістикознавстві залишається публіцистична тематика інтелектуальних європейських авторів, а серед них – У. Еко. Його твори написані упродовж 2000-2010 рр. й опубліковані в різних італійських виданнях, частково вже доступні в російському перекладі, а окремі його інтерв'ю друкувалися в українських виданнях. Їхня тематика промовиста навіть у заголовках: “Сценарій для Європи”, “Коріння Європи”, “Про популізм в ЗМІ”, “Гегемонія лівизни в культурі”, “Громадянські війни, спротив і тероризм”, “Торг у поліетнічному суспільстві”, “Хроніки великої гри”, “Ті, хто більше не вірять в Бога, вірять у все підряд”, “Як вибирають президента” та багато інших. Заголовки його публіцистичних есеїв відкривають великий пласт проблем, що, властиво, поставали і вирішувалися чи не вирішувалися протягом десятиліття. До них не пасує вживати означення “знакові”. Швидше за все – це своєрідні маркери стану громадянського суспільства в європейських країнах, відкритий зріз духовної аорти нації, народу, соціуму, яких і стосується той чи інший твір шановного філософа. Саме в цьому, на наш погляд, полягає інтерес до публіцистичної творчості У. Еко.

Водночас не можемо не згадати вже розтиражовану позицію істориків стосовно оцінки цього самого періоду. Деякі з них назвали 2000-2010 рр. – “ніяке десятиліття”, “десятиліття без назви”. І хоча в переліку історичних подій є великі й важливі дати за своїм впливом на подальший розвиток людства чи окремих суспільств, все ж, на думку історика Я. Грицака, жодна з них “не надається на центральний символ десятиліття” [1].

З позиції журналістикознавства можна заперечити історикам. Чи потрібно взагалі визначати символи десятиліття? Чим є для науки ці символи? Адже їхній вплив на подальший розвиток людства часто помітний тільки в середовищі

відповідної наукової галузі. До всього загалу історична подія часто доходить через пропаганду чогось або когось, тобто через соціальні й політичні комунікації. І зазвичай несе в собі символічний акцент зі знаком “плюс” або “мінус” як його подальше сприйняття у суспільній свідомості.

Якщо для істориків нічого такого не відбулося, що б правило за центральний символ, то для журналістикознавства, на наш погляд, проривною була публіцистика авторства сучасних мислителів, філософів, тих, кого вважають духовними батьками нації, принаймні, в кожній європейській країні. Отже, згадане десятиліття залишилося також відображеним у статтях, що належать до якісної публіцистики. На її визначення спрямовані теоретичні дослідження в різних журналістських школах [10]. Ми ж зупинимося на громадянській поставі публіциста, цілісності його світобачення, концептуальності й цілеспрямованості творів. Цими критеріями користуємося, спираючись на загальне визначення завдань сучасної публіцистики у статті дослідниці Т. Хоменко [7, с. 42].

Аналізуючи наукові розвідки щодо публіцистичного дискурсу С. Блавацького, Л. Василик, М. Житарюка, В. Іванова, Й. Лося, М. Марковського, Л. Масімової, В. Різуна, Т. Хоменко й, зокрема, статтю А. Мельника “Трансформація парадигми сучасних ЗМІ за Умберто Еко” [5], можемо стверджувати, що питання вивчення інтерпретації цивілізаційних вартостей у публіцистиці У. Еко є актуальною і важливою для конструювання поліпшеної системи підготовки фахівців гуманітарного профілю, для удосконалення журналістської майстерності.

З огляду низки тематичних публікацій впливає, що поняття якісної світоглядної публіцистики українськими дослідниками розробляється на основі публіцистичних праць українських письменників – літературних класиків XIX-XX ст., сучасних авторів і журналістів газети “День”, літературних журналів. Однак, менше уваги вітчизняними дослідниками приділяється зарубіжній публіцистиці, притаманній сучасним філософам, мислителям і, звичайно, журналістам. Зокрема, маловивченою залишається творча школа У. Еко й інших видатних європейських мислителів сучасності.

Завданням цієї статті є дослідити тематичні особливості публіцистики У. Еко, зокрема, його ставлення до утвердження в суспільстві цивілізаційних вартостей шляхом публіцистичного слова, що опоряджує думку авторитетного вченого зі світовим ім'ям.

Тему й актуальну необхідність цієї статті підказала лекція професора Ягеллонського університету М.П. Марковського “Роль гуманістики в сучасному суспільстві”. Він у ній визначив чотири сфери, в обороні яких має стояти гуманістика: минуле, необмінності, таємниці, відмінності. У підсумку він вважає, що “ці чотири сфери можна, по суті, звести до однієї: до рішучої оборони індивідуальності та неповторності в будь-якому вигляді” [4, с. 15].

Також його думки про гуманітарні науки, що стали “цілковито непотрібні у світі, яким оволодів глобальний капітал” частково перегукуються із умовисновками італійського письменника [4, с. 8]. Але М.П. Марковський своєю теорією, яку можна назвати охоронною позицією гуманістики, афористично накреслює дороговказ для актуальних досліджень: “Минуле не дане нам раз і назавжди, а задане для обдумування і освоєння” [4, с. 15]. Хоча в той самий час він акцентує на вивченні

духовного начала в людині, а У. Еко більше апелює в своїх есеях до соціального стану, тобто до дій людини.

У розділі “Війна, мир і ні те, ні се?”, що відкриває збірку публіцистики “Повний назад! Гарячі війни і популізм у ЗМІ” (“A passo di gambero. Guerre calde e populismo mediatico”), У. Еко зосереджує увагу на коротких характеристиках війн давніх, або, як він їх називає “пра-пра-війни”, і сучасних: у Перській затоці, в Афганістані, в Косово і “нео-війна, розпочата 11 вересня”. Відмінності між такими битвами в тому, що у пра-пра-війнах брали участь дві сторони, а “в наш вік ідея “світової війни”, що здатна зачіпати навіть суспільства без історії – такі, як племена Полінезії, – дала той результат, що неможливо стало відмежовувати нейтральні сторони від воюючих”, – пояснює публіцист і пророче продовжує: “А оскільки існують і атомні бомби, то хто б не брав участь у конфлікті, в результаті постраждає вся наша планета” [8, с. 19].

Прикрий висновків він діходить, окреслюючи схеми світового поширення зброї під час нео-війн, коли наживаються наднаціональні збройові корпорації, продаючи свій товар по обидві сторони барикад і завдаючи шкоди тій споживацькій індустрії, що рухає прогрес. Загалом же вся ідея розкриття схеми нео-війн просякнута відзначенням непересічної ролі інформації, вмінням вдалої комунікації діяти на випередження противника і, навіть, як він пише, що потік комунікації виконує ту функцію, що її в інших війнах виконували секретні спецслужби. Адже “ніякому диктаторові не до снаги зупинити світовий потік комунікації, він поширюється такими технологічними міні-структурами, без яких і сам диктатор як без рук” [8, с. 24].

Особливою цінністю його есеїв є вміння автора тематично й контекстуально чітко сформулювати порядок денний для споживачів його думок, тобто читачів. І оформити свої на протигагу існуючим тенденціям коректно і виважено. Наприклад, після операції “Буря в пустелі”, та й під час косовського конфлікту світові ЗМІ не проминали реагувати на критику окремих європейських журналістів, гуманітаріїв щодо дій американської сторони у міжнародних конфліктах. Частина таких меседжів несла в собі емоційний заряд, розрахований викликати у відповідь також сильні емоції. У. Еко знаходить врівноважену платформу для своїх висновків про моральний аспект поведінки великої країни у війні, не заграючи із сильними світу, які вмюють на свою вигоду підтримувати і правих диктаторів, і лівих революціонерів. “Любити американські традиції, американський народ, американську культуру, ставитися з повагою до країни, що заслужила титул найсильнішої у світі держави. Співчувати болю цього народу, бути в жалобі по трагедії 2001 року. Але при цьому не боятися переконувати американців, що їхній уряд помиляється. З нашого боку це не зрада, а висловлювання незгоди. Якщо її неможна висловити, значить, порушується право людей і націй на незгоду,” – вважає він, нагадуючи при цьому, що ця позиція протилежна урокам “які ми отримали в 1945 році, після фашистської диктатури, від американців визволителів” [8, с. 63].

Розділ “Хроніки деспотизму” заповнюють есеї, що відображають стан політичної комунікації в Італії, містять критичні зауваження щодо “spoil system” – ділення здобичі партією, що виграла вибори, і ностальгію за “fair play” – чесною грою. І, на перший погляд, здається комічним і навіть жартівливим суть есеїв “Макарони “Кунігунда” і “Хроніка останнього періоду імперії”. Але в них – реально афористична мораль, як у Лафонтена або Федра, тільки без підтексту.

У. Еко дає часом метафоричні, але яскраві визначення. Чи то йдеться про політичний диспут, чи неповноцінну демократію, або ж супер-диктатуру в есеї “Було краще, коли було гірше?”. На думку письменника, є ситуації конфліктні апіорі: “...в них свої правила гри, згідно з якими шадити почуття іншої сторони незаконно, законно ж – критикувати, сперечатися, підвищувати голос, навіть хвицатися й говорити щось надто неприємне. Така ситуація – політичний диспут” [8, с. 309].

В іншому есеї він популярно пояснює різницю між деспотизмами – диктаторським і медійним. Для чого потрібний медійний деспотизм письменник показує на прикладі взаємодії італійського уряду і ЗМІ. Уряд має контроль над найпоширенішими носіями інформації. Адаже за спостереженням У. Еко: “Уже п'ятдесят років усім зрозуміло, що в будь-якій країні, крім, можливо, якихось надто недорозвинених закутків планети, для зміщення уряду не потрібно жодних танків на вулицях. Достатньо взяти контроль над радіотелевізійними станціями” [8, с. 254]. На його погляд, зовсім нескладно нав'язати суспільству “медійний деспотизм з пристойним обличчям”. Рецепт цього не в тому, що “диктаторські холопи” щось виріжуть, щось заборонять. “...При медійному деспотизмі телебачення завжди тримає на озброєнні риторичний прийом, який називається “поступкою” (concessio) [8, с. 256]. Тобто “вірнопіддані завершують обговорення” у сотні випадків зі ста, коли воно стосується важливого для уряду питання.

У есеях У. Еко, крім властивого йому творення неологізмів на означення певних суспільно-політичних і медійних явищ, дуже виражено і точно вживає слова, що характеризують вчинки людей і події. Глибока ерудиція в багатьох галузях, енциклопедичні знання дозволяють йому легко уточнювати і осучаснювати певні визначення, як наприклад у есеї “Пташок жаль”, де він пояснює, що таке зараз “консерватор”, “реакціонер”, “фашист”, “пофігіст” (gualunguista), “популіст”.

Широко використовуючи публіцистично-аналітичну форму комунікації, в даному випадку газетні есеї, У. Еко виступає комунікантом-публіцистом. За визначенням В. Різуна – це люди, що „живуть інтересами й проблемами суспільства, здатні відводити свої, власні інтереси на задній план і віддавати перевагу соціальним питанням. Публіцисти говорять завжди на піднесенні, переконливо, аргументовано...” [6, с. 33].

У багатьох сюжетах есеїв У. Еко на теми, що свого часу жваво обговорювалися світовими ЗМІ, італійський публіцист коректно, але об'єктивно критикує політичних лідерів, провідних журналістів у поверховості, а то й незнанні елементарної історії певного народу, антропології, релігійних звичаїв, філософії проблеми, що часто призводить не лише до появи медійних ляпів, а й до міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів. У підсумку в його есеях з'являються просто афоризми: “Світ глобалізований, але розміри в ньому невігластва такі жахливі, що мурашки біжать по шкірі” [8, с. 344-345]. Іноді він розважливо закликає “...слід поважати технічну специфіку термінів і ставитися до термінів бережно, не впадаючи в паніку і не приходячи в раж” [8, с. 361].

Окремі есеї нагадують наукові рецензії на твори. Так, у есеї “Вірять Дену Брауну” він доводить, що, не зважаючи на те, що роман “Код да Вінчі” захопливо читається, у ньому немає й крихти історичної правди, а, на диво, всі звинувачення неправдивості цього тексту, зроблені багатьма авторами, служать рупором, “сприяючи поширенню окултного матеріалу” [8, с. 453].

У більшості есеїв У. Еко звертає увагу на розвиток ЗМІ, системи комунікацій. Окремою книжкою видано його роздуми про зміни у медіасфері, їхній вплив на суспільство – “П'ять есе на теми етики” (“Cinque scritti morali”). На думку дослідника А. Мельника, “Увага Еко до етичних проблем, пов'язаних із викривленням під час інтерпретації тексту робить позицію вченого особною, навіть дещо парадоксальною щодо панівного постмодерного дискурсу” [5, с. 85].

На наш погляд, дослідник поспішив виокремити позицію У. Еко як особну, і перебільшує щодо парадоксальності. Аналіз тексту дає підстави стверджувати, що побудова есеїв базується на внутрішньому діалозі автора з носіями інших думок і поглядів. Його інтелектуальний багаж дає змогу побачити кожен факт у ретроспективі, а концептуальність думки сформулювати на підставі історичної й культурологічної тяглості. Моральна платформа У. Еко завжди коректна і до часу. В кінці ХХ ст. не лише італійський світоч розуму, а й багато інших журналістикознавців все частіше нагадують журналістам і медіавласникам, які замовляють порядок денний ЗМІ, що новини з кварталу, в якому розміщується парламент і уряд не мають значення. Важливо б розповісти про тих співвітчизників, які щось будують у цій державі, адже “від їхнього розвитку в цій країні залежить майбутнє нашого суспільства” [9, с. 126].

Підкреслюючи суперечності у матеріалах ЗМІ, що породжуються зміщеннями цивілізаційних вартостей, У. Еко у більшості висновків акцентує на їхній консервативності. Наша позиція полягає в тому, що в такий спосіб звучується інтерпретація загальних тенденцій. Не прирівнюючи філософські есеї до спеціалізованих праць із журналістикознавства, все ж нагадаємо, що П. Лазарсфельд, Е. Ноель-Нойман, пропагуючи теорії посилення точки зору, теорії спіралі мовчання, а також В. Іванов, підсумовуючи теорії комунікації, урізноманітнювали характеристику впливу медіа, а відтак помічали багатоаспектність у формуванні громадської думки. Зокрема, В. Іванов вважає, що “слід враховувати, що мас-медіа відіграють і консервативну роль, надаючи слово насамперед представникам панівної точки зору та заохочуючи конформізм інших, і революційну роль, артикулюючи протилежні точки зору, легітимізуючи їх і спонукаючи цим до висловлювання альтернативних позицій” [3, с. 68-69].

Відаючи належне публіцистиці У. Еко, не зайве зауважити на дослідженні провідної ролі комунікації Д. Дзоло. Він, до речі, критично відгукується про теорію П. Лазарсфельда і намагається запропонувати “шляхи реконструкції всієї демократичної системи”, і серед низки нових ідей зауважує теорію політичного мовчання в комунікації, запропоновану Е. Ноель-Нойман. Д. Дзоло у своїх працях як і У. Еко, критично відгукується про вплив ЗМІ, стверджуючи, що вони “згубно впливають не лише на простих громадян, але й (...) на тих самих індивідів, які традиційно вважаються справжнім джерелом громадської думки” [2, с. 299].

Не відділяючи цивілізаційних вартостей від ареалу завдань, що їх вирішує сучасна журналістика, а також порівнюючи рефлексії зарубіжної публіцистики з дискусіями у царині медіазнань, можемо підсумково стверджувати, що і там, і там помітне занепокоєння інфляціями думки і слова, фарисейством медіа, цинізмом медіакомунікації. Прогноз майбутньої місії медіа в обох напрямках не дається до укладання.

Список літератури

1. Грицак Я. Куди рухається цей світ? / Ярослав Грицак // Лекція з нагоди 4-ої річниці Компанії pro.mova [Електронний ресурс]: – Режим доступу до тексту: <http://www.pro-mova.com/> – Львів, 2010. – 19 груд.
2. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход / Данило Дзоло // [пер. с англ. А. А. Калинина]. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.
3. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: Навчальний посібник / [За науковою редакцією В. В. Різуна]. – К.: Центр Вільної Преси, 2010. – 258 с.
4. Марковський М.П. Роль гуманістики в сучасному суспільстві / Міхал Павел Марковський. – К.: Смолоскип, 2007. – 64 с.
5. Мельник А. Трансформація парадигми сучасних ЗМІ за Умберто Еко / Андрій Мельник // Вісник Львівського університету. – Серія: Журналістика. – Львів: ЛНУ, 2007. – Вип.30. – С. 85-90.
6. Різун В. Теорія масової комунікації: підруч для студ. Галузі 0303 "журналістика та інформація" / В.В. Різун. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 2008. – 260 с.
7. Хоменко Т. Античний риторичний ідеал формування морально-етичного публіцистичного дискурсу сучасності / Тетяна Хоменко // Вісник Львівського університету. – Серія: Журналістика. – Львів: ЛНУ, 2009. – Вип.32. – С. 41-52.
8. Эко У. Полный назад! Горячие войны и популизм в СМИ / Умберто Эко / [пер. с итал. Е. Костюкович]. – М.: Эксмо, 2007. – 592 с.
9. Эко У. Пять эссе на темы этики / Умберто Эко / [пер. с итал. Е. Костюкович]. – СПб.: "Симпозиум", 2002. – 158 с.
10. Sparks C. 'The Inscribed Reader' of the British Quality Press / Colin Sparks, Michelle Campbell // European Journal of Communication. – 1987. – December. – Vol. 2. # 4. – P. 455-472.

Носова Б.Н. Интерпретация цивилизационных ценностей в публицистике У. Эко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.245-250.

В статье речь идет об отстаивании писателем моральных принципов развития общества, формирования консолидированной Европы, а также о критике им правительственной популистской демагогии. В то же время акцентировано на тематических особенностях публицистики У. Эко, его умения уходить от политических оценок конфликтов и сосредотачиваться на обосновании разных причин проявлений силы.

Ключевые слова: журналистиковедение, СМИ, информация, коммуникация, публицистика, общество.

Nosova B.M. Interpretation of civilization values in the publicist works of U. Eco // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.245-250.

The article speaks about writer's stand on moral principles of society development, formation of consolidated Europe, and also his critics towards the government populist demagogu. In the meantime, a special stress is placed on the topical particularities of U. Eco publicist works, his abilities to abandon political accounts of the conflicts, and concentrate on the discussion of different reasons for the manifestation of power.

Key words: journalism studies, mass media, information, communication, publicist works, society.

Поступила до редакції 29.06.2011 р.